

OROSZ ISTVÁN (1935–2024)

Orosz Istvánnal több mint 50 éve, 1971 júniusában a történelem szóbeli felvételin találkoztam először. Jóságos, mosolygós és a szakmai kérdések iránt következetesen érdeklődő felvételiztető volt, aki tüzetesen vizsgálta tudásunk összetevőit, ugyanakkor kíváncsian várta észrevételeinket, véleményünket is.

Néhány hónap múlva már előadáson hallgathattam a fiatal adjunktust, aki a középkori egyetemes történelemről élvezetes, logikusan felépített, tartalmi szempontból úttörő előadást tartott, papír nélkül, lelkesen, saját következtetéseit összegezve és kutatásait is beépítve mondandójába. Orosz István hosszú utat járt be a kis mádi háztól a minoriták gimnáziumán át a debreceni egyetemig. Pontosan tudta, milyen előadásokat szeretett volna ő maga is hallgatni, ezért – ahogy egy interjúban később nyilatkozta – tudatos választás volt a részéről a jól érthető, szabad előadásmód. Úgy gondolta, csak így követelheti majd meg diákjaitól a pontos és magas szintű tudást a vizsgákon.

Orosz István a Debreceni Egyetem meghatározó tudós egyénisége, nemzedékek életpályáját segítő professzora, kiváló agrár- és társadalomtörténész volt. Nem akad olyan tanítványa, aki ne szeretettel, hálával, köszönettel gondolna rá. Egész életével, cselekedeteivel, kutatásainak irányjaival és módszereivel nap mint nap tanított bennünket, folyamatosan hatott ránk, elvárta tőlünk a színvonalas munkát, a kritikus szemléletet, az eredményeket.

Olyan ember volt, aki bízott embertársaiban, hallgatóiban. Amikor a bölcsészkar dékánja volt, előítéletek nélkül, bizalommal fogadta a kari tanács hallgatókat képviselő tagjait. Róluk később is az volt a véleménye, hogy hasznos javaslatokkal, észrevételekkel járultak hozzá a jobb megoldások megszületéséhez. A rendszerváltás előtti években pedig védelmébe vette azokat a hallgatói kezdeményezéseket, amelyek kritikai hangokat hoztak az egyetemi közéletbe.

Emlékezhetett arra, hogy 1956. október végén ő maga is résztvevője volt a debreceni nagygyűléseknek – az egyetem előtt, a Járműjavítóban, a Perényi utcán. Nemzetőr lett, s egyetemi hallgatótársaival együtt még fegyverrel is megvédték volna a főépületet, ha nem tankokkal kellett volna szembenézniük. Politikai állásfoglalásáért – az akkori rektor támogatásának köszönhetően – nem részesült fegyelmi büntetésben, de a további években kritikus hangok kísérték pályafutását.

A távolról jött tehetséges fiatalember Szabó Istvántól kapott szakmai segítséget, s ez mindkettőjüktől bátorságot kívánt. A professzor tudván, hogy munkássága kritika tárgya, maga figyelmeztette a hozzá jelentkezőket a potenciális veszélyre („az én tanítványaimat el szokták ítélni”). Ez Orosz Istvánnak azonban nem szegte kedvét, inkább megerősítette az elhatározásában. A korán elkezdett

– s egész életén át folytatott – levéltári kutatómunka következetességre, önállóságra, saját módszerek és értékítélet kialakítására vezette. Szabó István nagyra értékelte tanítványát, s mindent megtett azért, hogy az egyetemen tartsa, ami karcagi tanárságának rövid időszaka után valóra is válhatott. Szabónál doktorált, majd amikor professzora a nyugdíjba vonulást követően Budapestre költözött, a szoros kapcsolat továbbra is megmaradt közöttük.

A hegyaljai mezővárosok társadalmáról írt egyetemi doktori értekezése helyet kapott a Szabó István által 1960-ban szerkesztett *Agrártörténeti Tanulmányokban*. Hegyaljai kutatásait egész életében folytatta, s más magyar borvidékek (Várad környéke, az érmelléki szőlővidék) sajátos vonásait is vizsgálta. *Magyarország mezőgazdasága a feudalizmus alkonyán* című kandidátusi értekezése meghatározó része lett a *Magyarország agrártörténete* kötetnek. Akadémiai doktori értekezését *Földbirtoklás, mezőgazdasági termelés és agrártársadalom* címmel készítette, amely a *Debrecen története* 3. kötetében látott napvilágot. Debrecen történetéről számos tanulmányt publikált a város kora újkori mezővárosi fejlődésétől a szabad királyi városi cím megszerzéséig, vagy a cívis polgárok szőlőföldjeitől a város határának műveléséig, illetve a 19. századi arisztokrata városlakóig. Társadalomtörténeti vizsgálatai nem csupán a paraszti társadalomra vonatkoztak, foglalkozott a hajdúkérdéssel, az arisztokrácia szerepvállalásaival is. Településmonográfiák írásában és szerkesztésében is részt vett. Munkáiban (amelyeknek témái többek között Berettyóújfalu agrárviszonyai, Hajdúnánás története, Tokaj várostörténete voltak) a 16–19. századi mezőgazdaság és agrártársadalom alapos, világos, értő elemzését adta. Kutatási-elemzési módszereiből a következő kutatói nemzedékek sora tanulhat, s értheti meg a lezajlott folyamatokat. Több mint 300 tudományos munkája (18 könyv és szerkesztett kötet, 118 könyvrészlet, 142 tanulmány, ebből 20 idegen nyelvű) és a kortársak hivatkozásainak nagy száma kutatásainak magas színvonalát és elismertségét igazolja.

Bár írásai, kutatásai döntően a magyar agrár- és társadalomtörténetre vonatkoztak, az egyetemes történeti tanszékre került. Itt az előadásaihoz igen sok szakirodalmi munkát kellett feldolgoznia. Erről később maga nyilatkozta, hogy az európai történeti háttér feltárása mélyebb összefüggések felismeréséhez vezette, ami az összehasonlító történettudományi módszer értékelését hozta el számára, amelyben barátja, a tanszékén oktató Niederhauser Emil volt a mestere. Nagy lehetőséget kapott a ELTE tanszékén, amikor végre kutatásai témájából, a 19. századi gazdaság- és társadalomtörténetről tarthatott előadásokat. Debrecenben a hallgatók mindig szívesen vettek részt művelődéstörténeti kurzusain, amelyeket még nyugdíjasként is tarthatott, s néhány évig a közigazdászok is tőle szerezhettek ismereteket a magyar társadalomtörténet izgalmas problémáiról.

Munkatársaival három egyetemes történeti tankönyv megszületéséhez járult hozzá azzal, hogy 1999 és 2006 között megírta és szerkesztette az egyetemes történeti jegyzeteket. Emellett *A Debreceni Egyetem története 1912–2012* című összefoglaló kötet is az ő szerkesztésében jelent meg 2012-ben, az egyetemalapítás évfordulójára.

S bár az egyetemes történeti tanszéket vezette, az 1980-as években mégis azok közé tartozott, akik a történészek együttműködését intézeti keretek között, a tanszékek oktatási és tudományos tevékenységének összehangolásával képzeltek el. Irinyi Károly halála után vezetője lett a debreceni Történelmi Intézetnek.

A debreceni és a budapesti doktori iskolában is voltak hallgatói, de személyes példaadásával, támogatásával, tanácsaival a doktoranduszokénál szélesebb körben tudott hatást gyakorolni. Konferenciákon tartott előadásai élményszámba mentek. Mindig csodáltuk, hogyan tudott egy-egy táblázatot élvezetesen elemezni, vagy egy általunk kevésbé ismert gazdasági folyamatot logikusan, érthetően, az összefüggések feltárásával bemutatni.

Munkája során különféle politikai beállítottságú munkatársakkal dolgozott együtt, de mindenkivel szót értett, mivel a közös problémák megoldását kereste, s ehhez – dékánként, rektorhelyettesként, a szakszervezet egyetemi elnökeként, a DAB szakbizottságának elnökeként és képviselőként – mindig megtalálta a kompromisszumhoz vezető legjobb utat. A kezdeményezésére és az elnöksége alatt a rendszerváltás után létrejött, a határon túli tanárok, orvosok, zenészek folyamatos képzését biztosító Ady-Akadémia működése is a széles összefogásnak volt köszönhető. A komoly előrelátás és az együttműködés iránti igény mutatkozott meg az újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori vezetőivel – Jakó Zsigmonddal, Egyed Ákossal, Benkő Samuval, Imreh Istvánnal, Kiss Andrással – a '90-es években megkötött megállapodásban is. Ennek nyomán több erdélyi fiatal – többek között Bogdándi Zsolt, Kovács András, Dáné Veronka, Hegyi Géza – lehetőséget kapott arra, hogy a debreceni történészek doktori iskolájában képezhesse magát; s ma már közös konferenciák, kiadványok és meghívások sora bizonyítja kezdeményezése helyességét, időtállóságát. Ő indította útjára a vendégoktatók meghívását is: Erdélyből Binder Pál (Brassó), Egyed Ákos, Remus Câmpeanu (Kolozsvár), Gorun-Kovács György (Nagyvárad), Németországból Manfred Jatzlauk (Rostocki Egyetem) lett így a Történelmi Intézet oktatója.

A vállalt feladatok végrehajtásának fontos eszköze volt az együttes kutatómunka: tudományos (OTKA) pályázataiba mindig bevont kollégákat (Barta János, Papp Imre, Lévai Csaba, Püske Levente, Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária), határon túli magyar kutatókat (Egyed Ákos, Egyed Emese, Pál Judit, Kónya Péter), kutatási és publikációs lehetőségeket is biztosítva számukra. Pályázati témáira (például 1996: A paraszti társadalom Magyarországon és

Európában a 18–20. században; 1999: Nagyvárad történeti fejlődése a 18. századtól a 20. század közepéig; 2006: Szőlőtermelés és borkereskedelem a 16–19. században; 2011: Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták a 17–20. századi Magyarországon) épülő projektjei mindig biztosították az intézeti és más helyeken dolgozó kutatók együttműködését. Szerkesztői feladatainak teljesítése (az *Agrártörténeti Szemle* főszerkesztője, a *Századok*, a *Történelmi Szemle*, a *Rubicon*, a *Debreceni Szemle*, a *Történeti Tanulmányok* szerkesztőbizottsági tagja volt) vagy például a Bolyai-kuratóriumban végzett munkája során számos fiatal kutató szemléletének formálásához, tudományos pályán való elindulásához hozzájárult. Munkatársait nevelte akkor is, amikor „kiérdemelték” a mádi szüreteken való részvételt, s jóféle hegyaljai borral töltött pincéjének meglátogatását. Itt mindig lehetett valami újat tanulni a borkészítés rejtelméről.

Megbízható munkája, világos elképzelései alapján számos országos tisztséggel, feladattal megbízták. 1994-től egy cikluson át országgyűlési képviselőként dolgozott, a parlament Oktatási Bizottságát irányította. 1973 óta folyamatosan megválasztották az MTA Történettudományi Bizottsága tagjainak sorába, amelynek később az elnöki pozícióját is betöltötte, majd az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottságát is vezette két cikluson át. Tagja volt az akadémia elnökségének s az MTA Doktori Tanácsának. A Magyar Történelmi Társulatot 2007 és 2015 között irányította.

Munkáját számos kitüntetéssel elismerték, ő azonban úgy vélekedett – s ebben egyetérthetünk vele –, hogy egy tudós a megjelent tudományos munkáinak szakmai fogadtatásában és munkatársai általi megbecsülésében láthatja életműve legnagyobb elismerését.

Papp Klára